

Փորկապուծիւն.

Փորկապուծեան համար խմում են նաան ջուր, Հիւն են ուտում:

Օձի թոյն.

Ոձ պահողները կծած տեղը պինդ կապում են, թմրեցնում, լետոյ պատռում անելիով վերքը և միջի թոյնը ձծելով բերանից թափում, Դրանից լետոյ կռթն կոչուած բոլը վրան են տալիս կամ մածուն քսում, Ժահրը հանում է և 8 օրից լետոյ հիւանդը առողջանում, Մածնաթանը ածում են կոնքի մէջ և կծած անդամը դնում մէջը:

Յ. Ցէր Յովհաննիսեան.

ՄԱՀ, ԹԱՂՈՒՄՆ ԵՒ ՄԵՌԵԼՈՑ.

Ժողովուրդը հաւատում է, թէ մարդու մահուան օրը նախապէս որոշուած և գրուած է ճակատին, որ ոչ մի միջոց չի կարող հեռացնել կամ մօտեցնել այն: Այդ օրերի հաշիւը պահւում է երկնքում դարսուած կճուճներով, որոնց մէջ իւրաքանչիւր տարի մի կաթիլ ջուր է կաթում: Երբ կճուճը լցւում է, օրը լրացած է լինում և մարդը մեռնում է: Միւսնայն. Ժամանակ ամէն մարդ մի աստղ ունի երկնքում, երբ օրը լրանում է, աստղը ընկնում է և մարդն էլ մեռնում:

Երբ մարդու վախճանը հասնում է, եթէ բարի է՝ բարի, իսկ եթէ չար՝ չար հրեշտակը գալիս է հոգին առնելու: Բարի մարդը շատ հանգստութեամբ, ասելով, ծիծաղելով լանձնում է հոգին հրեշտակին, ստանալով նրանից ծաղկի մի փունջ, իսկ չարը երկար տանջւում է չար հրեշտակի հալածանքների տակ: Աւերջինս սուրը խրելով հիւանդի կողքը, ամուր սեղմում է բկից, այնպէս որ նա ոչ մի բան չի կարողանում ասել և իւր սարտինը սրտումն է մնում: Մեռ-

նեղու ըոպէին մեռնողը լսում է իւր ազգական ննջեցեալների ձայնը, որոնք կանչում են. «Ե՛հ, ե՛հ, ալստեղ լաւ է»։ Ինքն էլ պատասխանում է. «Գալիս եմ, գալիս»։

Երբ մարդը հոգին աւանդում է, բոլոր տնեցիները սաստիկ լալիս են, իսկ փոքր ինչ աւելի սրտոտները դարձնում են մեռելի երեսը դէպի արեւելք, շորերը հանում են, կզակին մի թաշկինակ կապում, ոտների բթամատները բամբակի թելով կապկապում, աչքերը ծածկում, ձեռքերը կրծքին խաչաձև ծալում, վերան մի շոր ձգում և մի հաց դնում սրտին։

Իսկոյն գալիս են ազգականները և ծանօթները, միեթարական խօսքերով հանգստացնում սգաւորներին. «Աստուած սրտներդ մխիթարի, դուք ողջ լինիք։ Բոլորս էլ մեռնելու ենք, Աստուած ննջեցեալի հոգին լուսաւորի, համբերող եղէք» և այլն։ Գալիս է և քահանան ու օրհնում ջուրըն ու պատանը։ Տղամարդ ննջեցեալին լողացնում են գիւղերում՝ հարեանները, իսկ քաղաքում՝ ժամկոչները։ Կին ննջեցեալներին՝ գիւղում հարեան կանայք, իսկ քաղաքում՝ աղքատ կանայք և կամ, եթէ հարուստ է եղել, կոյսերը՝ աղօթքներ մրմնջալով։ Լողացնելուց լետոյ ննջեցեալի ձեռքերին մի մի մոմ են դնում, որպէսզի միւս աշխարհում իւր բարեկամ ննջեցեալներին ճրագի լուսով տեսնի։ Յետոյ պատանում են սպիտակ կտաւով, փաթաթում մի կապերտում և դնում նաժի մէջ և վերան ձգում դիաղարդը։

Տասն տարեկանից բարձր ննջեցեալների համար ութ օր շարունակ մոմեր կամ կանթեղներ են վառում նրանց լողացրած տեղերում, որպէս զի նրանց հոգիների ճանապարհը դէպի երկինք լուսաւոր լինի։

Երբեմն պատահում է, որ հարուստ ննջեցեալների համար դադաղ են սլտորաստել տալիս և հետեւելով քաղաքի սովորութիւններին, ծերինը անում են սև, հասակաւորինը՝ կապույտ, իսկ երիտասարդինը՝ կարմիր, գոյնզգոյն ծաղիկներով զարդարուած։

Նոյն օրը քահանան կատարում է տան կարգը և նըն-

ջեցեալը տանուամ է եկեղեցի: Ննջեցեալը վերցնելուց լետոյ անմիջապէս նոյն տեղը մի քար են դնում, որպէս զի ննջեցեալի լեշատակը հաստատ մնայ այդ տան մէջ:

Մինչև թաղման օրը թէ սգաւորները և թէ նրանց ազգականներն ու ծանօթները ժամերգութիւնների ժամանակ եկեղեցի են գնում, իսկ առաջին ժամերգութիւնից լետոյ բոլորը գալիս են ննջեցեալի տուն, քահանային հոգոց ասել տալիս, մի թարում սգաւորներին և մի մի բաժակ օղի խմում, հեռանում:

Թէ գիւղերում և թէ նոյն իսկ քաղաքում կան լալկան կանայք, որոնք հրաւիրւում են ննջեցեալի վրայ լատկապէս լաց լինելու: Սովորաբար ամալը ողբոց՝ հանդիսանում է ննջեցեալի մայրը և կամ մեծ քույրը: Սա նստում է ննջեցեալի անարի, իսկ մի ուրիշը ոտների մօտ, միւս կանայք շրթնապատում են ննջեցեալը: «Ողբոց մայրը» թւում է ննջեցեալի առաքինութիւնները երգի եղանակով, միւսները կրկնում են վերջին խօսքերը և բարձրաձայն լալիս:

Երբ ննջեցեալը եկեղեցում է դրուած լինում, միւսնոյն երևոյթը այնտեղ էլ է կրկնւում, և շատ անգամ աւելի սաստկութեամբ, որովհետև աւելի մեծ բազմութիւն է ներկայ լինում: Սակայն սրանով էլ չի վերջանում, և միշտ շարունակւում է տանը: Այստեղ առաջ են բերում ննջեցեալի շօրերը և մէկ մէկ բարձրացնելով, հոտոտելով, համբուրելով գովում և լաց են լինում: Գիւղի ամենահեռաւոր կէտից էլ լսելի է լինում ննջեցեալի տան ողբն ու կոծը:

Եթէ ննջեցեալը հարուստ է եղել, նրա համար պատարագ են մատուցանում և լետոյ թաղում, իսկ եթէ աղքատ, շուտով տանում թաղում են:

Թաղման ծէսը կատարելիս, կանայք դարձեալ շրջապատում են ննջեցեալին եկեղեցում և ողբեր ասելով լալիս: Եթէ ննջեցեալը նոր նշանադրուած է եղել, սգաւորները կարմիր խնձորի վրայ սպիտակ դրամներ շարած, նշանի մատանին սև քօղով պատած՝ դնում են ննջեցեալի վրայ և լաց լինում: Շատ անգամ լալկան կանայք ննջեցեալի կողմից մնաս բարև

են ասում նշանածին, և պատուէրներ տալիս նրան: Սովորաբար քահանան էլ նպաստում է ողբ ու կոծին գանձ ասելով, չնայելով որ այդ արգելուած է:

Լայն ու կոծը գնալով սաստկանում են և շատ անգամ ննջեցեալի մայրը և քօրը պատառոտում են իրենց երեսները, քանդում, քաշում մազերը, թակում գլուխները, ուշագնաց լինում:

Վերջապէս կանանց հեռացնում են և վերցնում դագաղը տանում դէպի գերեզմանատուն: Կանայք լաց լինելով և բարձրաձայն ողբեր ասելով՝ վերադառնում են տուն և շարունակում շորերի վրայ կոծելը:

Տղամարդիկ քահանայի և խաչ ու խաչվառի առաջնորդութեամբ տանում են ննջեցեալը գերեզմանատուն: Դիակառքեր դիւղերում բոլորովին չկան, իսկ քաղաքում կալ մի շատ հասարակը: Ձորս կամ վեց հոգի բռնած նաժից կամ դագաղից, առաջ են գնում, շուտ շուտ փոփոխուելով: Նոր բռնողն ասում է. «Աստուած ողորմի՛ր: Միւսը թողնելով դագաղը՝ պատասխանում է. «Աստուած ողորմի ծնողացդ»:

Այս յուղարկաւորութեան ժամանակ քահանան զգուշանում է լետ նայելուց, որովհետեւ եթէ լետ նայի, նոյն տրեից մի ուրիշն էլ կը մեռնի:

Վերջապէս յուղարկաւորութիւնը հասնում է գերեզմանատուն: Գերեզման փորողներից մինը առաջ է գալիս, դագաղից բռնում, տանում գերեզմանի աջ կողմը գնում: Սովորաբար գերեզմանները փորում են դիւղերում ննջեցեալի ագգականները և կամ հարեանները, իսկ քաղաքում ժամհարները: Գերեզմանների խորութիւնը լինում է 2—3 արշին, իսկ լայնութիւնը մի արշին: Աւարտելուց լետոյ թին ու բահը խաչաձև գնում են գերեզմանի վրայ, որպէս զի սատանաները չմտնեն ներս:

Եթէ գերեզմանը լաւ փորուած է լինում և հողը կալուղ, ասում են, թէ ննջեցեալը արդար էր, իսկ եթէ գերեզմանը վատ է փորուած և հողը քարքարոտ է լինում,

շնչում են, թէ ննջեցեալը մեղաւոր էր, Աստուած նրան հողի մէջ էլ մի հանգիստ տեղ չտուեց:

Նախ քան ննջեցեալը գերեզման իջեցնելը, մօտիկ ազգականները գրկախառնում են նաժը, համբուրում ննջեցեալին և լաց լինում: Յետոյ, ննջեցեալին հանում են նաժից և իջեցնում գերեզման: Քահանան օրհնում է հողը մօտիկ ազգականի ձեռքում և ձգել տալիս գերեզմանի մէջ: Անմիջապէս բոլոր լուղարկաւորները մի մի բուռ հող են ձգում ննջեցեալի վրայ՝ ասելով. «Աստուած ճանապարհդ բարի ա-նի, բարև տար մեր հին ննջեցեալներին»: Յետոյ արդէն գերեզման հատողները ածում են հողը գերեզմանի մէջ և վերան մի թումբ կազմում:

Թաղման ծիսակատարութիւնը կատարելուց յետոյ քահանան ննջեցեալի տնեցիներին կողմից հրաւիրում է լուղարկաւորողներին ննջեցեալի տունը՝ ճաշելու: Այս ճաշը տեղական բարբառով կոչւում է «ժըմահաց» կամ «պատարագ»: Սովորաբար եփում են շիլաճաշ. շատ անգամ մորթում են մի եզ և կամ մի քանի ոչխար, թխում են 10—15 փութ հաց, գնում են մեծ քանակութեամբ օղի և գինի: Ոչ միայն եկողներին, այլ և բացակայ անձինքներին և հիւանդներին կերակուրներ են ուղարկում, որպէս զի տեղի չտան ոչ մի չարախօսութեան: Ահագին բազմութիւնը լռելեայն և մեծ ախորժակով ճաշելուց յետոյ, լսում է քահանայի օրհնութիւնը նոյն տան հին և նոր ննջեցեալների հոգու փրկութեան մասին և ապա, մխիթարութիւն բարեմաղթելով տընեցիներին, ցրւում:

Միև օրը, լուսաբացին, ննջեցեալի հայրը և կամ եղբայրը գնում է գերեզմանատուն, համբուրում ննջեցեալի գերեզմանը, և երեք անգամ վայ կանչում, որպէս զի հոգին, որ մինչև այդ կանչը սաւառնում է գերեզմանի շուրջը, անդորրութեամբ ուղևորուի դէպի երկինք:

Նոյն օրը, ժամը 10-ին, սգաւորները գնում են գերեզմանատուն «իքնաւոր»-ը (այգ) կատարելու: Այնտեղ են հաւաքւում և ննջեցեալի ազգականներն ու ծանօթները, մա-

նաւանդ կանայք, բերելով իրենց հետ օղի, գինի և խմորեղէններ:

Քահանան օրհնում է գերեզմանը, իսկ սգաւորները լաց են լինում, որքեր ասելով: Վերջապէս երբ այլ ևս արցունք չի մնում աչքերում, վեր են կենում, համբուրում գերեզմանը և խաչհամբոյր տալիս: Մի կին ջուր է ածում գերեզմանի վրայ, որից բոլոր սգաւորները խմում են, կրծքերին քրտում, երեսները լուանում, որպէս զի եթէ վախեցած են, վախն անցնի: Յետոյ գերեզմանի հողից վերցնում, սգաւորների «արտերին» են քսում, որպէս զի «արտերը հովանան» և այլ ևս երկար չսգան:

Այս ամենից յետոյ բոլորը, թէ տղամարդ և թէ կին, մի մի բաժակ օղի են խմում երկար բարեմաղթութիւններով, ուտում բերած խմորեղէնները և ապա թողնելով մնացորդները գերեզմանի մօտ, վերադառնում սգաւորի տունը ճաշելու: Ճաշից յետոյ կրկին մի քիչ լաց են լինում, ննջեցեալի մասին խօսում և ապա ցրտւում:

Հիւրերը հեռանալուց յետոյ տնեցիները ննջեցեալի շորերը մաքուր լուանում են, որպէս զի հոգին մաքուր և անարտ գնալ հասնի իւր տեղը:

Դիւրերում ութ օր շարունակ սգաւորները առաւօտ երեկոյ եկեղեցի են գնում, ժամասացութիւնից յետոյ քահանային հոգոց ասել տալիս: Իսկ քաղաքում քառասուն օր շարունակ կանայք տնից դուրս չեն գալիս: Շատերը նոյն իսկ մի տարի սուգ են պահում և տնից դուրս են գալիս միայն գերեզմանատուն գնալու:

Թաղման վեցերորդ օրը ննջեցեալի ազգական ու հարեան կանայք նորից հաւաքւում են ննջեցեալի տունը և լուանում սգաւորների գլուխները, որ մինչև այդ ժամանակ անլուալ են մնում: Նոյն երեկոյին մօտ ազգականներից «արգահան» է ուղարկւում սգաւորներին: Սգահանը բաղկացած է լինում զանազան տեսակ խմորեղէններից, եփած հաւից, օղուց, գինուց և մեծ սգաւորի համար մի «խալածից»:

Եօթներորդ օրը, այսինքն «եօթին» ազգականներն ու

Հարեաւանները նորից հաւաքուած են ննջեցեալի տունը և սըգ-
ուորների հետ միասին դնում գերեզմանատուն, քահանային
օրհնել տալիս գերեզմանը, երկար լաց լինում, ողբեր ասում,
և լետոյ վերադառնում տուն, ճաշում: Չաշից լետոյ քահա-
նան օրհնում է բոլոր հին և նոր ննջեցեալների հոգին և
ստանում 40 կ.—մի բուբլի վարձատրութիւն:

Առաջ բերենք մի քանի նախապաշարումներ.

Եթէ գիւղում ննջեցեալ լինի, ոչ ոք գլուխ չի լուա-
նալ, ոչ էլ լուացք կանի, վախենալով թէ մի գուցէ, հրեշ-
տակը, որ ննջեցեալի պատճառով գիւղումն է, գիւղիէն (խը-
փէ):

Կնոջ գերեզմանը մի արշին աւելի խոր են փորում, ո-
րովհետեւ կինը խօսք ման ածող է, խռովարար և սատանի
հետ բարեկամ:

Եթէ մի ննջեցեալից լետոյ տնեցիներից հիւանդանում
են, կարծում են, թէ ննջեցեալը իսկապէս մեռած չէ և տնե-
ցիներից եօթը հոգի տանելու է: Որոշելու համար, թէ նն-
ջեցեալը իսկապէս մեռած է թէ ոչ, գերեզմանի վրայ գարի
են ածում և ձին տանում մօտը, եթէ կերաւ, ալդ ապացոյց
է, որ ննջեցեալը իսկապէս մեռած է: Իսկ եթէ չկերաւ՝ գա-
նշան է, որ մեռած չէ: Այս դէպքում բաց են անում գե-
րեզմանը, ննջեցեալի գլուխը ջախջախում, կամ մի մեխ խը-
փում գլխին, մէկն էլ սրտին: Մի քանիսն էլ մեռելի սըր-
տից մի կտոր կտրում և հիւանդին են տալիս, որ ջրով ըն-
դունէ և առողջանալ:

Արեւը մայր մտնելուց լետոյ ննջեցեալ չեն թաղում,
ապա թէ ոչ գիշակեր կենդանիները կը հանեն գերեզմանից
և կուտեն: